

Драгиша ПОПОВИЋ

ЗДРАВЉЕ ЉУДИ И ПРИРОДЕ - ОСНОВ ЗА САГЛЕДАВАЊЕ И УСМЈЕРАВАЊЕ ДЕМОГРАФСКИХ КРЕТАЊА

I Уводно разматрање

а) Општи циљ

Демографска кретања, уопштено гледано, данас се на нашој планети јављају у два дијаметрално супротна појавна облика. Са једне стране, као експанзија у Африци (43%), Азији и Јужној Америци (27%) и, са друге, у Сјеверној Америци ((14%), Европи и Аустралији (13%) у изразитој регресији. Ова чињеница и објашњава два модалитета популационе политике исказане у настојању да се експанзија заустави код једних а депопулација код других (1).

Оваква различитост демографских појава није специфична карактеристика континента, него се може појавити и на подручју једне државе, па чак и једног региона, што је у Црној Гори очигледно.

Досадашња праћења, проучавања и анализирања виталних догађања указују на мултифакторијалност узрока, при чему, за разлику од другог биолошког свијета, код људске врсте битну улогу, поред нагона за њеним продужењем, имају обичаји, традиција, култура, религија, право, економија, техника, технологија и сви видови људске спознаје и надградње појединца и наро-

да (државе). Ово и објашњава упитаност многих људи па и демографа: "Има ли ичега што није демографија (2)?"

Проучавања појединих особености становништва (рађања, оболијевања, умирања, брачности и способности рађања, старосне и етничке структуре) затим радне способности, социоекономски статус, друштвено уређење и др. су веома битна за сагледавање тих специфичности. Наравно, та проучавања могу послужити и као полазишта за утврђивање начелне популационе политике.

Међутим, по моме скромном запажању, уз недовољну стручну оспособљеност за ову проглематику, ризиковао бих да укажем на нека питања која могу бити макар повод за размисљање, ако не и мали допринос сагледавању човјека и његовог продужетка, односно један од елемената у изради популационе политике. Наиме, сагледавање човјека (његовог бића, живота, рада, егзистенције и будућности) не може се озбиљно проучавати и предвиђати без таквог истог сагледавања и проучавања укупне природе (земље, воде, ваздуха и другог биолошког свијета) и међузависности човјека и природе (3).

За разлику од другог биолошког свијета, човјек не зависи само од природних закономјерности, него и од личних способности за образовање, стваралаштво и дјелатност чиме опредјељује свој живот и будућност.

Човјек у својој надградњи, уз научна сазнања и примјену техника и технологија, од релативно крхког биолошког бића, претворио се у моћно биће опасно не само за други биолошки свијет, него чак и за сопствену врсту. Открићем генома и могућности генског инжињеринга, уз друге техничко-технолошке могућности у биологији (замјене виталних органа и функција), очигледно је да ће се моћи утицати и на зачеће, рађање и умирање - без обзира колике и какве то носи ризике биолошке, правне и моралне. Уосталом, сва научна сазнања, поред тога што могу бити употребљена за добробит човјека, могу постати и опасност за човјека и природу.

Човјек, за разлику од другог биолошког свијета, свој нагон за продужење врсте добрим је дијелом претворио у задовољење сексуалног нагона, уз честе аберације, девијације, па и деправације (4).

Исто тако, човјек у својој надградњи, поред жеље да овлада природом, да је промијени и потчини, има такву жељу и у одно-

су на друге људе, која се испољава кроз најразличитије видове насиља и агресивности (мржње, зависти, пакости, злурадости, егоизму и др.). Све ово је, на одређен начин довело до поремећаја међу људима и у самим људима.

Бројне су и друге појаве и стања која утичу на демографско кретање у појединим областима, државама и на планети уопште.

б) Посебни дио

Дурмиторско подручје се исказује кроз три општине: Плужине, Шавник и Жабљак

Бројна су истраживања и научни радови историчара, географа, социодемографа и других истраживача који су проучавали становништво овога краја, његово досељавање, кретање, поријекло и својства (Ј. Цвијић, А. Лубурић, К. Јиричек, П. Радусиновић, С. Томић, О. Благојевић, Ч. Марковић, Љ. Радовић и многи други). Има се утисак да су та истраживања остајала само на нивоу спознаје знатижељника и научних расправа мањег броја научника.

Посебан допринос упознавању становништва и његових својстава дала су и појединачна истраживања (Б. Ивановића, Н. Ацића, Н. Вујошевића, Ј. Новосела, И. Вуковића, Д. Кораћа, Ж. Гавриловића, Б. Бојовића и др.); затим социодемографска студија "Просторни план Националног парка Дурмитор", а можда и најпотпуније "Статистички годишњаци СР Црне Горе". Међутим, ова истраживања и подаци нијесу нашли одјека у планирању, програмирању, а поготово у предузимању општих или посебних мјера за превазилажење датог стања.

Чак и летимичан и лаички осврт на неке озбиљне показатеље отвара многа питања и коментаре.

За подручје дурмиторског краја као битна карактеристика наводе се и сталне миграције. На основу досадашњих проучавања узрочност миграција се мијењала; у почетку као бјежање од силе и насиља, те склањања у ове предјеле ради преживљавања, а касније – миграције из ових предјела – у тражењу бољих услова за живот и квалитет живљења. Наиме, од средине двадесетог вијека био је знатан одлив радно способних људи, макар до Никшића и Пљеваља; затим младих ради школовања. Ова појава је практично значила одлазак без повретка, или, само ријетко у

крајњој нужди, са повратком.

Ова два вида одлажења смањили су радни и витални капацитет подручја, што је довело до редукција чланова домаћинства и створило његову преовлађујућу старачку структуру.

Као непосредна посљедица ове појаве настаје смањење броја дјеце, затварање школа, пораста морталитета и комплетне редукције живљења, стварања и изгледа за будућност. Наиме, док је у Црној Гори од 1948. до 1991. године дошло до повећања броја становника са 377.305 на 615.035 у ове три општинте дошло је до смањења са 21.449 на 13.851 становника.

Нарочито је упадљив диспаритет густине насељености овога подручја у односу на просјек републике, као и број живорођених на 1000 становника; у Жабљаку и Плужинама троструки пад за период 1961-1991, а за Шавник, чак четвороструки. Исто тако, број умрлих на 1000 становника, за исти период, се удвостручио. Ова два показатеља, рађање и умирање, дају и трећи – негативни прираштај.

Ове и овакве појаве код становништва пратиле су и промјене у основним дјелатностима (привреди, пољопривреди, сточарству, економији и др.), а друге дјелатности се нијесу, или су се изузетно споро развијале.

Реално је претпоставити да ови негативни феномени регресије у овом подручју кроз миграцију су имали и позитивне ефекте за друге крајеве - прилив нове радне снаге – односно здраве биолошке резерве.

Поред ових општих демографских показатеља за љекаре је посебно занимљива и структура узрока оболијевања и умирања, а за цјеловито сагледавање узрока, посљедица, трендова, те могућих интервенција (мјера) за превазилажење овога стања, неопходно је комплексно мултидисциплинарно проучавање и анализирање.

Проучавање, прије свега, треба да обухвати стање здравља људи и природе и да да одговор на питање да ли је подручје ових општина склониште, привремено боравиште или право и реално станиште.

II Предлог нацрта програма за истраживања

У тражењу одговора на демографска и популациона питања везана за дурмиторско подручје, и ја сам, као што сада чини ЦА-

НУ, односно Научни одбор овога скупа, прије петнаестак година схватио сложеност и мултифакторијелност овога проблема, а посебно међузависност, узајамност и корелацију здравља људи и природе и динамику свих промјена које настају из тога односа.

Вишедеценијска истраживања земљишта, биљака, животиња, ваздуха и воде дају могућност за сагледавање специфичности ентитета природе дурмиторског краја. Међутим, испитивање здравља и својства човјеска, његове популације и корелације са природом, ипак је дјелимично и фрагментарно, што ме је и навело да предложим Нацрт модела за свеобухватно истраживање са сљедећим темама:

1 Природна својства дурмиторског подручја и њихов утицај на здравље људи

1. Географски услови за насељавање и здравље људи,
2. геолошка својства земље и њихов утицај на здравље људи,
3. хигијена земљишта и здравље људи,
4. хидролошке карактеристике подручја и ризици по здравље људи,
5. квалитет воде – медицински аспекти и здравље људи,
6. квалитет хране – исхране и ризици за здравље људи,
7. квалитет ваздуха и здравље људи,
8. топлотни ефекти и здравље људи,
9. извори јонизујућих зрачења и радијациони ризици за здравље људи,
10. нејонизујућа зрачења и здравље људи,
11. природно активне материје и њихов утицај на здравље људи.

Истраживања везана за природна својства подручја су у највећој мери веома свестрано обављена («Природа националног парка Дурмитор», Географски факултет, Београд, 1996, Редокторат др Милутин Љешевић и друга издања), тако да у овим темама треба ставити акценат на здравствене аспекте.

II Ойшїїе каракїтерисїїке йойулацїїе у дурмїїорском йогручїу

1. Демографска транзиција популације у дурмиторском подручју (Плужине, Шавник, Жабљак),
2. биоантрополошке карактеристике популације дурмиторског подручја,
3. генетска структура становништва.

III Друшїївени асїекїи

1. Рефлексије историјских промјена на здравље људи,
2. правно – историјска обиљежја подручја,
3. социокултурна обиљежја здравља,
4. економски развој дурмиторског подручја и услови за квалитет живљења,
5. технолошки развој подручја и животна средина,
6. образовање и информисање.

IV Ойшїїи медицински асїекїи здравља људи у дурмїїорском йогручїу

1. Репродуктивна функција жена и стање здравља новорођенчади,
2. болијевање и умирање,
3. епидемиолошке карактеристике – заразних, паразитарних и незаразних обољења,
4. медицинско образовање, информисање и документација.

V Посебни медицински асїекїи здравља људи и живойїиња на йогручїу

1. Оболијевање и умирање деце на подручју,
2. ментално здравље, навике, алкохолизам и болести зависности,
3. заразна и паразитарна обољења на подручју,
4. малигна обољења,
5. насилна општећења здравља,
6. дегенеративна обољења,
7. инвалидност и радна способност.

III

Овако конципирано истраживање, анализирање и закључивање исказује прво процјену концепције, а затим компетентне кадрове, материјална улагања, време, изузетну сарадњу стручних и друштвених – државних институција, како би очекивани резултати истраживања имали употребљиву сврсисходност и евентуално послужили као модели за шира истраживања.

- а) Што се тиче процене саме концепције истраживања сматрам да је ЦАНУ веома компетентна, поготово што је и концепција научног скупа практично конгруентна са предлогом ових истраживања.

Овде дуђујем крајко објашњење.

Почетком деведесетих година прошлог вијека, а поготово послије пописа становника 1991. године у Црној Гори са ванредним показатељима депопулације, навело ме је да приступим размислима и предузимању одређених мјера за сагледавања и истраживање ове појаве.

По уљегу на истраживања у другим земљама медицинско-биолошких аспеката здравља људи и природе припремио сам концепт истраживања дурмиторског подручја, као посебне соларне јединице.

Већ 1993. године формиран је мањи тим (проф. др Илија Вуковић, примаријус др Богдан Лаушевић, др Боро Обрадовић, др Зоран Бојовић) који је прихватио изложене концепције, а до 1995. године направљен је и Нацрт пројекта.

За његову реализацију формиран је Иницијативно одбор, Научни и друштвени савјет и ангажовано преко десет научних радника из Жабљака, Плужина, Шавника, Плеваља, Никшића, Подгорице, Београда и Новога Сада. О свему овоме информисана је Влада Црне Горе са ресорним министарствима, Предсједник ЦАНУ и надлежне институције. Нацрт овога пројекта достављен је ЦАНУ крајем децембра 1995. године, Влади Црне Горе, Олимпијским организацијама управе и Националном парку »Дурмитор«, као носиоцу пројекта.

Датум је начелна сагласност свих институција. Међутим, Нацрт пројекта није еволуирао у Пројекат са свим елементима кадровског и временског ангажовања, опреме и финансијске подршке; сам Нацрт је садржао прелиминарне теме и именованих носилаца за прву фазу и временско одређење од 1 до 2 године; једна тема са носиоцима за другу фазу у трајању 2 – 3 године и трећу фазу од једне године за мултидисциплинарну синтезу сироведених истраживања.

- б) Што се тиче потребног научног кадра, мислим да га Црна

Гора има, било по основу радног односа у здравственим и другим институцијама, било по завичајном, научноспознајном, моралном или емотивном односу према дурмиторском крају и искреном жељом за његов просперитет. Нажалост, један број веома угледних и изузетних научника који су проучавали људе и/или природу дурмиторског краја, а који су били верификовани за ова истраживања је преминуо (Академици: Обрен Благојевић, Божина Ивановић, проф. др Илија Вуковић, пук. др Слободан Ђерковић и др.)

- в) Раније поменуто вријеме од 3 до 5 година је довољно, с обзиром на постојање претходних истраживања, нарочито оних везаних за проучавање природе и релативно мали број становника.
- г) До реализације тада предложеног Нацрта пројекта за истраживање здравља људи и природе дурмиторског подручја није дошло, јер тада верификовани носиоци (руководиоци) тема нијесу доставили:
 - коначан назив теме; циљ истраживања за сваку тему; стање истраживања код нас и у свијету везано за дату тему; методологију која ће се примјењивати у истраживању; процјену услова за истраживање и изводљивост истраживања; очекиване резултате; план истраживања и његову динамику; број потребног кадра; начин презентације резултата и могућих корисника. Исто тако, нијесу у пуној мјери доставили податке за оцјену стручно-научне компетентности, како за руководиоце тема, тако и за сараднике (осим за три теме). Све је ово утицало да се није могао направити завршни пројекат. Поготову, ако се овоме дода недостатак планиране опреме и финансијских средстава.
- д) Иницијативни одбор је озбиљно рачунао на ЦАНУ и због тога јој се обраћао са позивом да учествује у процјени предлога за истраживање и у Научном савјету пројекта, а да преко јавног предузећа »Национални паркови Црне Горе« оствари контакт и финансирање од Владе Црне Горе и надлежних министарстава (за здравље, науку, екологију, туризам и др.).
- ђ) Иницијативни одбор је потпуно био свјестан немаштине и несташнице, па је и предлагао да се започне са темама које изумију мање средстава и улагања, а да се пројекат изра-

ди у цјелини, како би исти послужио као основ за израду планова за дуготрајна истраживања, у бољим временима, а можда и са млађим, компетентнијим истраживачима.

- е) Вишегодишње настајање, подстицање и узалудно надање да ће се приступити волонтерском истраживању без финансијских средстава, коначно су ме увјерила да су моја надања празна, а неспособност за обезбјеђење средстава очигледна.

Међутим, знатижеља да провјерим ваљаност приступа процјени здравља људи и природе и њиховој корелацији, навела ме је да исти приступ понудим Матици српској и Универзитету у Новом Саду за сагледавање здравља људи и природе у Војводини.

За релативно кратко вријеме успио сам да анимирам преко 30 научних институција и 98 научних радника, који су на бази вишедеценијских истраживања на научном скупу 2001. године изложили 36 научних радова и дали опште карактеристике о:

- природним својствима Војводине и њиховом утицају на здравље;
- општим карактеристикама популације у Војводини;
- друштвеним аспектима (историјским, правним, социокултурним, економским и технолошким);
- општим медицинским и
- посебним медицинским.

Оваквим приступом и сагледавањем стања могло се утврдити шта посебно оптерећује однос природе и људи и угрожава њихово здравље.

Као најбоља потврда прихватања оваквог приступа проучавања здравља природе и човјека, може послужити чињеница да је већ 2003. године у Матици српској реализован научни скуп у оквиру истога пројекта »Човјек и природа «.

-Заразна и паразитарна обољења људи и животиња у Војводини са 150 истраживача, као и да су најављени и нови пројекти. Неки су чак практично и завршени.

IV Умјесто закључка

Анализом и синтезом оваквих мултидисциплинарних истраживања и процјеном садашњег стања здравља људи у миљеу у којем живе могуће је сагледати:

1. географско-геолошке, хидролошко-климатолошке, биосферне и биолошке услове за живот и развој популације;
2. еколошке услове и ризике, посебно стање земље, воде, ваздуха и хране;
3. опште карактеристике популације:
 - социодемографске,
 - биоантрополошке,
 - епидемиолошке,
 - структуру оболијевања и умирања,
 - процјену репродуктивне способности и биолошког потенцијала популације.

Резултати ових глобалних анализа могу послужити за усмјеравање наредних истраживања, нарочито оних која су најзначајнија за планирање и програмирање здравствене заштите, превенције, васпитања, образовања, затим општих и посебних мјера за заштиту човјека и његовог здравља, те заштиту природе од човјека и његовог поступања.

Поред сагледавања здравља народа може се сагледати друштвени однос према здрављу људи; могу се дати предлози за планирање друштвеног развоја и улагања, те одредити облици и мјере заштите човјека и његовог бољег живљења.

ЛИТЕРАТУРА (ИЗВОД)

1. Боро Вујасин, Смиља Јерков: *Појулациона ђолиџика – највиџиалнији интерес државе и ђојединица*, Зборник Матице српске за друштвене науке бр. 110-111, Нови Сад, 2001; 295-301;
2. Бранислав Ђурђеџ; *Има ли ичеџ иџио није демоџрафија*, Зборник Матице српске за друштвене науке бр. 110-111, Нови Сад, 2001; 13-14;
3. Драгиџа Т. Поповиџ: *Човјек и ђрирода – здравље људи у Војводиџни* – Матица српска, Универзитет у Новом Саду, 2001 15-18;
4. Драгиџа Т. Поповиџ и сар.: *Сексуална аџресија*, Зборник радова са научног симпозијума 1995. Матица српска, Нови Сад, 1996. 11-18;
5. Драгиџа Т. Поповиџ: *Сексуалности, аџресивности, деликвенџности*, Међународни симпозијум 1998; Нови Сад, Матица српска, Зборник радова са свим ауторима 1999. Нови Сад;
6. Ј. Цџвиџиџ: *Балканско ђолуостџрво и јужнословенске земље*, Основи антропогеографије, СА свео до 1927. Београд;
7. А. Лубуриџ: *Дробњаџи*, 1930. Београд;
8. О. Благојеџиџ: *Пива*, САНУ, посебно издање 443, 1971. Београд;
9. К. Јиричек: *Историја Срба*, 1952. Београд;
10. П. Радусиноџиџ: *Сџановниџиџво Црне Горе до 1945*. САНУ, Посебна издања, књига 515. 1978. Београд;
11. С. Томиџ: Дробњаџ: *Насеља срџских земаља*, књига И, 1902. Београд,
12. С. Томиџ: *Пива и Пивљани*. САНУ Насеље и поријекло становништва, књ. 31, 1949. Београд
13. Ч. Марковиџ: *Црноџорџи, ђосџанак и развој*, Енциклопедија Југославије, књига 3, стр. 61, 1984. Загреб
14. Љ. Радовиџ: *Сџановниџиџво и насеља на ђодручју националноџ ђарка Дурмиџор*, ИДН, 1-23 1980. Титоград;
15. Милуџин Љешеџиџ, редоктор: *Природа националног парка Дурмитор*, Географски факултет, 1996. Београд;
16. Петар Влаховиџ: *Дурмиџор у свјеџилу Цџвиџиџеве антироџоџеографске и еџиолошке школе*, 1997. Београд.

Dragiša POPOVIĆ

HUMAN AND NATURE'S HEALTH - A BASIS FOR PER-
CEIVING AND DIRECTING
DEMOGRAPHIC MOVEMENTS

Summary

This article gives a short overview of the man-nature relationship, general demographic phenomena and specificities of humans, in regard to other biological beings, associated with prolonging the species. Demographic phenomena occurring in the Durmitor area initiated investigations of general correlations between the man and the nature, especially in regard to their health, in the broadest sense of the word - health.

A multidisciplinary investigation is suggested, analysis and evaluation of the health status of humans and the nature, as well as necessary general and individual measures for their protection, stability and demographic future.